

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Plzeňský knihtisk v 15. a první polovině 16. století

Marek Menšík

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Plzeňský knihtisk v 15. a v první polovině 16. století

Marek Menšík

Vedoucí práce:

PhDr. Jitka Bílková Ph.D.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016 .....

Poděkování:

Děkuji vedoucí práce, PhDr. Jitce Bílkové, Ph.D., za vstřícnost a ochotu, s níž mne provázela při psaní této bakalářské práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Knihtisk	2
3. Plzeň	5
3.1. Původ knihtisku v Plzni.....	6
4. Prvotisky	7
4.1. Statuta Arnošta z Pardubic	9
4.2. Agenda.....	Chyba! Záložka není definována.
4.3. Misál	Chyba! Záložka není definována.
4.4. Kronika Trojanská.....	13
4.4.1. Původ a datace Kroniky Trojanské.....	14
4.5. Nový zákon se signetem.....	16
4.6. Dlabačův Nový zákon	17
4.7. Pasionál.....	Chyba! Záložka není definována.
4.8. Srovnání.....	19
5. Tiskaři	22
5.1. Mikuláš Bakalář.....	23
5.2. Jan Mantuan Fencel a Jan Pekk	26
5.3. Tomáš Bakalář.....	29
6. Závěr	30
7. Použitá literatura	31
Resumé	34
Přílohy	35

1. Úvod

Tématem mé bakalářské práce je Plzeňský knihtisk v 15. a první polovině 16. století. Toto téma jsem si vybral díky zaměření svého studia v oboru Knihovnictví a Informačních služeb. Také je mi blízké prostředí, o kterém v práci píši. Knihisk hodnotím jako jeden z nejdůležitějších vynálezů, který svým způsobem stojí za každým dalším lidským vynálezem nebo objevem. Umožnil rozvoj lidské činnosti ve všech směrech a významným způsobem přispěl k podobě dnešní informační společnosti. Jsem také názoru, že historie knihtisku v Plzni by měla být široké veřejnosti více osvětlena, neboť se jedná jak o slavnou část historie města Plzně, tak i o zajímavou dějinnou událost v kontextu dějin celého českého národa.

Cílem této práce je nejdříve představit knihtisk jako samotný vynález, poté jeho využití v Plzni, ukázat nejstarší tisky vzniklé prostřednictvím tohoto vynálezu a nejstarší tiskaře působící v Plzni do konce první poloviny 16. století. Tisky těchto tiskařů pak popíši po typografické i obsahové stránce a pokusím se stanovit možné pořadí jejich vzniku.

V první kapitole bude představen knihtisk a popsán z technologického hlediska v souvislosti s jeho vynálezem Johannem Gutenbergem a krátce nastíněn postup knihtisku z rodné Mohuče do dalších evropských měst. Dále zde bude představena historie města Plzně, a to v době druhé poloviny 15. století, tedy v době, kdy se zde knihtisk usídlil. Budou zde uvedeny příčiny, proč knihtisk přišel z českých měst právě sem a zároveň představím několik hypotéz zabývajících se odpovědí na otázku, odkud se do Plzně knihtisk dostal.

Druhou kapitolu považuji za stěžejní část své práce. Popisuji zde prvních sedm tisků vzniklých na českém území v tiskárně, jejíž umístění v Plzni není známo. S těmito tisky úzce souvisí otázka, která provází českou knihovědu od doby Josefa Dobrovského, který položil základy této vědy v českém prostředí. Jedná se o otázku nejstaršího knihtiskem zhotoveného díla na českém území. Tradičním názorem, že tímto dílem je Kronika Trojanská vyhotovená roku 1468 zásadně otřásla studie přední české vědkyně uznávané na mezinárodní úrovni Emmy Urbánkové. Tyto tisky na konci kapitoly

porovnáám a shrnu závěry, které vedly Emmu Urbánkovou k přehodnocení tradičně uváděného pořadí prvotisků.

Ve třetí kapitole v chronologickém pořadí představím plzeňské tiskaře, působící v Plzni na sklonku 15. a v první polovině 16. století. Také přidám seznam jimi vytištěných děl a na závěr kapitol věnovaných těmto tiskařům provedu porovnání a shrnutí jejich tiskařské činnosti.

K tomuto tématu je velké množství pramenů, proto zde provedu jen souhrn nejpodstatnějších poznatků týkajících se plzeňského tisku. Vyčerpat toto téma by jistě výrazně přesáhlo rozsah stanovený pro bakalářskou práci. Použitá literatura je uvedena v závěru práce. Z metodologických postupů jsem použil metodu komparativní a deskriptivní.

2. Knihtisk

Vynález knihtisku je nutné chápat spíše jako zdokonalení již existujících technologií, než něco zcela nového. Jedná se o písmolijectví, sazbu a vlastní tisk pomocí speciální barvy, tiskařského lisu a papíru. Tištěné dokumenty tak poprvé v dějinách lidstva získaly sériový charakter, a tím ve všech zemích pozitivně ovlivňovaly gramotnost, vzdělanost a způsob myšlení vůbec.¹

Původcem tohoto vynálezu v Evropě je Johannes Gensfleisch zum Gutenberg (Johannes Gutenberg), zlatník z města Mohuče. Narodil se v blízké vesnici Eltenville kolem roku 1400². Gutenbergovo autorství nebylo vždy jednoznačné. Již během 15. století se k tomuto vynálezu hlásilo několik dalších tiskařů různých národností. Jedním z nich byl například holandský výrobce deskotisků Laurens Janszoon Coster (1370-1440?), dále také ve francouzském Avignonu působící Prokop Waldvogel, o němž se spekulovalo jako o pražském rodákovi. U žádného z těchto pretendentů však nelze prokázat to, co archivní svědectví prokazují Gutenbergovi, totiž jeho nesnadnou a finančně velmi nákladnou cestu k propojení jednotlivých pracovních kroků nového evropského řemesla.³

---

¹ BOHATCOVÁ, Mirjam a kol., *Česká kniha v proměnách staletí*. s. 94.

² KAPR, Albert. *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*. s. 45.

³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 231.

Stěžejní význam knihtisku spočívá v Gutenbergově vynálezu písmolijectví. Ačkoli již dříve byl znám tisk pomocí jednotlivých dřevěných, kovových či hliněných razidel, teprve Gutenberg sestavil technologii multiplikované výroby tiskařského materiálu. Výrobní proces písma začíná grafickým návrhem, který si v 15. století převážně navrhoval a zpracovával sám tiskař. Aby výroba mohla získat sériový charakter, vyřezal a vypiloval písmorytec pro každé písmeno raznici zvanou patrice.⁴ Do patrice se v ručním licím strojku umístil měkký kovový hranolek zvaný matrice, čímž vzniklo nové písmeno, tzv. litera. Později se této činnosti dostalo samostatnosti, vznikaly písmolijny, kde pracovali písmaři a písmorytci. Poněvadž matrice se zhruba do 80. let 15. století vyráběly z lehce tavitelného olova, písmový kov obsahoval velký podíl cínu, aby byl jeho bod tání ještě nižší.⁵ Cín však zvyšoval měkkost materiálu, což vedlo k rychlému opotřebení jednotlivých liter. V takovém případě si tiskař staré obhroublé písmeno roztavil a znovu přetavil. Ve většině plzeňských prvotisků se tak setkáváme s tím, že se v jednotlivých titulech objevují dvě nebo více sad písmen. Například u Kroniky Trojánské.

Hotové písmo bylo využito díky sazečství. Sazeč sestavoval jednotlivá tisková písmena spolu s výplňky a štočky do tiskové formy pomocí malého sázítka. Ze sázítka pak vytvořeným textem vyplňoval tzv. sazebnici, což je deska, z níž se text v knihtiskařském lisu obtiskoval na papír. Úkolem sazeče v době inkunábulí bylo zajistit, aby tisk co nejpřesněji kopíroval svou rukopisnou předlohu. O grafické a technické úrovni sazby rozhodovala zejména sazečova schopnost dodržet rovné okraje po celé sazbě stejně jako písari.⁶ Soustředili se zvláště na minimalizaci bílých pruhů protékající napříč textem, které vznikaly z důvodů přebytných mezer mezi slovy. Zároveň také dbali na správné rozdělování slov na koncích řádků a v odstavcích.⁷

Samotný tisk probíhal na ručním knihtiskařském lisu, který obsluhovali vždy minimálně dva pracovníci tiskárny.⁸ Princip tohoto lisu byl známý již ze starověku, v první polovině byl rovněž využíván jako lis papírenský, z něhož nenáročnou adaptací Gutenberg vytvořil svůj vynález. K tomu musel provést zejména úpravu tiskové partie.

---

⁴ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 687.

⁵ tamtéž, s. 776.

⁶ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 102.

⁷ TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihy, její vznik a vývoj*, s. 64.

⁸ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 534.

Bez podstatných konstrukčních změn se lis využíval až do počátku 19. století. Technicky se jedná o tisk z výšky, to znamená, že tištěné části tiskové formy jsou vyvýšeny do jednoduté roviny, zatímco snížené partie se neatiskují.⁹ Samotný lis sestává ze dvou příčných břevnen zasazených mezi dvěma bočnicemi. Na horní, pohyblivé břevno, je upevněná tisková forma, která se na čepu přitlačuje k dolnímu břevnu nesoucímu arch papíru, na který se tiskne.

Ani tiskařská barva neušla Gutenbergově vlivu. Zatímco k reprodukci pozdně gotických deskotisků se užívaly ještě barvy rozpustné ve vodě, Johann Gutenberg vyvinul příhodnější hmotu na bázi fermeže. Fermež je pojivo, vzniklé vařením lněného oleje v otevřených kotlích. Čím déle se olej vařil, tím hustší fermež byla. Pro tisk z výšky se užívala řidší fermež, než pro tisk z hloubky nebo z plochy a to proto, že při tisku z výšky barva vysychá vsakováním do papíru, zatímco hlubotiskové barvy vysychají spíše odpařováním. Hmota se dále skládala z dispergovaného pigmentu nebo rozpustného barviva a dalších rozpouštědel.¹⁰ Nejběžnější barvou se stala černá, odkud také tiskařství převzalo své přívlastko „černé umění“. Druhou nejběžnější barvou byla červená, využívaná rubrikátory již ve středověku pro zvýraznění a přehlednost v textu. V křesťanské symbolice také evokovala Kristovu prolitou krev a byla dobře zažita též jako barva oděvu vyššího kléru a soudců. K výrobě tiskařské černě posloužily jako pigmenty saze z nedokonalého spalování. Méně kvalitní surovinu poskytovaly saze z borového dřeva. Spalováním rostlinných tuků a olejů se vyráběly mnohem kvalitnější sametově černé lampové saze.¹¹ Pro výrobu červené barvy se používal nejčastěji pálený přírodní sirník rtuťnatý (rumělka neboli cinobr). První pokusy dvoubarevného tisku podnikl už Gutenberg při tisku své bible, v Čechách jej použil Tiskař Arnoštových Statut při výrobě dnes nejstarší známé tištěné knihy v Čechách. Červený tisk se nachází na dvou stranách Statut z roku 1476.

Základní potřebou ke tvorbě knih je samozřejmě materiál, na který bude tisk zhotoven. To byl nejprve pergamen, což je zpracovaná kůže dobytka. Nejvhodnější byla kůže telecí. Kůže se vydělávala v koželužnách, pro potřeby sériové výroby knihtisku však byly náklady na pergamen astronomické. Proto se pergamen používal pouze

---

⁹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 128.

¹⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 429.

¹¹ TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Knihy, její vznik a vývoj*, s. 49.

výjimečně, a to pro velmi vzácné a drahé tisky.¹² Daleko většího významu díky knihtisku ale dosáhl papír. V 15. a 16. století byla základní surovinou pro výrobu papíru stará hadrovina. Hadry se nejprve nechávaly dva až tři týdny uhnít, poté se v takzvaných stoupech hmota zpracovávala nepřetržitě dvanáct až osmnáct hodin. Papírovina se žlábký přiváděla do čerpací kádě, odkud byla ručně nabírána a rovnána na síta, na nichž schnula. Tak vznikali archy papíru, které se sušily v půdních prostorách papíren.

Z Mohuče se knihtisk začal šířit dále po Německu, poté do zahraničí. Jako druhé město po Mohuči se knihtisku chopil Bamberk. Jméno prvního zdejšího tiskaře není známo, víme jen, že později se zde usadil Albrecht Pfister.¹³ Někteří čeští badatelé (Pravoslav Kneidl a po něm např. Milan Kopecký) poukázali na typologické shody Pfisterova písma se sazebním materiálem plzeňského Tiskaře Arnoštových Statut.¹⁴ Hypotézu, že se tento český prototypograf vyučil právě v Bamberku, opřeli o údajně totožný způsob sazby do řádků (respektive rozdělování slov) a o distribuci rukopisných kustodů až na poslední stranu tiskařské složky.¹⁵ Knih tisk se pak do konce 15. století dále rozšířil do Rakouska (1461?), Itálie (1465), Francie (1470) a dalších zemí.¹⁶

3. Plzeň

Plzeň byla založena jako královské město roku 1295 králem Václavem II. Od počátku své existence fungovalo jako významné obchodní středisko ležící na křižovatce mezi cestami do Norimberka a Řezna. Město bylo zakládáno jako velké a důležité, svou rozlohou jej řadíme mezi největší středověká města v Čechách. Větší je jen Praha, jako město královské, a Kutná Hora, která jako hornické město do svých hradeb zahrnovala i doly. V 15. století již Plzeň fungovala jako plně rozvinuté hrazené město, se zástupci celkem 40 řemesel. V této době žilo ve městě kolem čtyř tisíc obyvatel a stálo zde

---

¹² BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 54.

¹³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 463.

¹⁴ KNEIDL, Pravoslav. *Kronika Trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách*. in: *Sborník památníku národního písemnictví*, s. 165.

¹⁵ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, str. 415.

¹⁶ tamtéž, str. 420.

zhruba 280 domů a dalších 60 domů na předměstích.¹⁷ V té době v tomto pokrokovém městě našly svůj sluch reformátorské myšlenky Jana Husa. Po odchodu vůdce husitských měšťanů Václava Korandy a dalších husitských radních z městské rady se však Plzeň definitivně přiklonila na stranu věrnou papeži a až do konce trvání husitských bojů mu zůstala věrná.¹⁸ Ačkoliv byla Plzeň husity čtyřikrát obléhaná, nikdy nebyla dobyta. Za svou věrnost si Plzeň vysloužila mnohé výhody, např. osvobození od cel a jiných poplatků pro plzeňské obchodníky, výsadní postavení v obchodu s Norimberkem. Vladislav II. Jagelonský pozastavil Plzni povinnost splácet peníze půjčené k obraně města.¹⁹ Díky tomu se po krušných válečných dobách Plzeň rychle stávala vzkvétajícím kulturním městem, slavným daleko za hranicemi českých zemí. Byla otevřená podnětům renesančního humanismu, což jistě pomohlo uvedení knihtisku právě sem.

3.1. Původ knihtisku v Plzni

Odkud knihtisk do Plzně přišel, zůstává stále otevřenou otázkou. Vycházíme-li z úvahy, že k tomu došlo ke konci šedesátých nebo spíše začátkem sedmdesátých let, nabízejí se tři nejpravděpodobnější možnosti: Mohuč, Kolín a Norimberk.²⁰

Jeden z možných scénářů vysvětluje příchod knihtisku pobytem administrátora pražského arcibiskupství Hilaria Litoměřického v Norimberku²¹. Hilarius, ačkoliv byl žákem Jana z Rokycan a tedy kališník, stanul v čele opozice proti Jiříkovi z Poděbrad a husitům. Po obsazení Prahy Jiříkem, utekla pražská kapitula do Plzně, kde pobývala až do roku 1478.²² Odtud Hilarius přednášel ostrá kázání podněcující poddané k boji proti Jiříkovi. Jistě chápal význam, který může mít tištěná kniha v boji proti kališnickému králi, proto se mohl pokusit získat některého německého tiskaře pro plzeňskou panskou ligu.²³ Další možnost se nabízí v osobě Johanna Sensenschmidta. Asi osm let od roku

---

¹⁷ BOLDAN, K.amil. *Záhada Kroniky Trojanské*, s. 23.

¹⁸ BOLDAN, K.amil. *Záhada Kroniky Trojanské*, str. 20.

¹⁹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Dějiny Plzně*, s. 93.

²⁰ HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*, s. 19.

²¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. *Dějiny Plzně*, s. 122.

²² URBÁNKOVÁ, Emma. *Soupis prvotisků českého původu*, s. 15.

²³ HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*, s. 18.

1470 působí v Norimberku tento chebský rodák, který udržuje kontakty se svým rodištěm i dalšími českými městy.

Pro původ tiskaře z Mohuče pak hovoří fakt, že v šedesátých letech odtud prokazatelně odcházeli tiskaři do ciziny a že jejich cesty dál na východ mohly vést přes české země. A zvláště územím s katolickým a německým obyvatelstvem. Proti tomu lze namítnout, že od roku 1462, kdy Mohuč zažívá vpád vojsk Adolfa Nasavského je do vzniku první knihy ještě příliš daleko.²⁴ Mohučský tiskař by při cestě do Čech musel působit ještě na dalších místech.

Vzhledem k podobnosti ligatur z kolínské dílny Ulricha Zella a ligatur užitých v Kronice Trojanské, lze pokládat prvního plzeňského tiskaře za žáka kolínského tiskaře. Musel to být však řemeslník ovládající český jazyk, vzhledem k rozsahu Kroniky. Nelze vyloučit ani možnost, že si v Plzni vyučil české pomocníky.²⁵

Dosud nevysvětlenou zůstává zmínka o kočovných tiskařích na českém území zachovaná současníkem, který ve své knihovně měl prvotisky a dokonce si i všiml některých jejich zvláštností, utrakvistickým administrátorem M. Václavem Korandou mladším. Ten ve svém alespoň částečně autografickém manuálu má ve spise Odpor proti Pikhartským matlokám zmínku: „Naposledy, kdež skrze impresory věrné kněžie tupiš...“.²⁶ Spis není datován, ale je shodně jak vydavatelem Manuálu Josepem Truhlářem, tak Kamilem Kroftou v rozboru Korandových spisů kladen k roku 1473. Zatím je ale tato zmínka příliš nejasná a dosud nepodložená ani jinou zprávou, takže při řešení otázky o počátcích knihtisku u nás je nám málo platná.²⁷

4. Prvotisky

Z produkce první české tiskárny známe sedm tisků. V následující kapitole budou tyto památky popsány jak po obsahové, tak po formální stránce. Pro popis formální stránky knihy je třeba rozumět způsobu, jakým se kniha v období 15. století tvořila. Základním parametrem formátu je velikost knihy. Poté, co tiskař potiskl archy papíru pořízené

---

²⁴ HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*, s. 18.

²⁵ tamtéž, s. 19.

²⁶ VIKTORA, Viktor. *Záblesky renesance*. s. 54.

²⁷ HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*, s. 128.

²⁷ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitsví do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 18.

z papírny, složil je do složek. Složka je základní stavební prvek knižního bloku. Vzniká překládáním archu. Nejstarší tiskaři pracovali na malých knihtiskařských lisech, proto arch potiskovali nadvakrát, a to tak, že nejprve tiskli sudou stránku a pak protilehlou lichou. Poté se arch obrátil na rub a postup se zopakoval. Knihvazači pak arch po kratší straně přeložili a vytvořili dvoulist. Aby při našívání a střádání stránek do knižního bloku hřbet příliš nenarůstal a aby stehů bylo méně, dvoulisty byly zasouvány do sebe. Tak vznikla složka zvaná binio, tedy o dvou listech, ternio, o třech, quaternio o čtyřech, méně často pak quinternio nebo sexternio. Počet dvoulistů ve složce neurčoval knihvazač, ale sazeč, jehož práci limitovalo množství písmového materiálu. Byla-li už použitá sazba rozmetávána častěji, dostatečné množství tiskových písmen dovolilo sázet složky početnější, a naopak. Díky nepravidelnému rozmetávání sazby se pak počet dvoulistů měnil a knižní blok vznikal střídáním tenčích a silnějších složek. Celá složka pak bezpečně funguje jako nástroj nezpochybnitelného určení formátu knihy, avšak zvláště u prvotisků platí, že počet listů ve složkách nemusí vždy odpovídat výškovým parametrům, které jsou pro daný formát typické. Například quaternio s osmi listy ukazuje na osmerkový formát, ale z technologického hlediska má složka povahu klasického folia, poněvadž do jedné formy byly vyřazeny pouze dvě strany textu. Dle četnosti překladů tedy rozeznáváme folio, což je jednou přeložený arch, kvart, což je dvakrát přeložený arch, a menší osmerku (3 přeložení) a šestnáctěrku (4 přeložení).²⁸ V některých titulech z této skupiny tisků lze také pozorovat rané pokusy o dvoubarevný tisk. Soutisk dvou barev vyžadoval řemeslnou zručnost i dostatek času. V zásadě bylo možno postupovat dvěma způsoby. Prvním způsobem bylo vysázet k tisku nejprve části tištěné jednou barvou, poté sazebníci rozmetat, a vysázet část tištěnou druhou barvou. Při výměně se ale stávalo, že papír byl při tisku druhou barvou mírně posunut, čímž se rozhodily řádky. Druhý způsob byl výrobně jednodušší, neboť nevyžadoval zhotovit dvojí sazbu. Stačily dvě papírové šablony, které překryly barevně odlišné části. Pro popis a určení stáří prvotisků napomáhá věda zvaná filigranologie. Ta se zabývá vodoznaky (filigrány) v použitém papíře. Filigrán je obrazové znamení výrobce papíru. Stejně jako pro tiskaře signet, byl filigrán vždycky specifický pro určitou papírnu a její výrobek. Filigrán byl tvořen během pracovního procesu. Na drátěnou formu, na níž se nalévá kašovitá hmota, z níž vzniká arch papíru, se zpravidla doprostřed umístilo z drátu

---

²⁸ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, str. 312.

vytvarované znamení. Mohla to být čistě geometrická znamení, zvířecí či lidské figury či náboženské symboly a další.²⁹ Vyválcovaný papír byl v těchto místech tenčí a znak proti světlu prosvítal. Různé papírny tak mívaly odlišná znamení a především síto vydrželo jeden či maximálně dva roky a muselo být vyměněno. Naprostá většina papíru vyrobeného z jednoho síta se navíc spotřebovala v průběhu velmi málo let. Každá várka má tedy vždy originální filigrán, což otevírá cestu, jak písemnosti poměrně přesně datovat. Největší sbírku datovaných filigránů pořídil Gerhard Piccard. Za svůj život obtáhl tužkou na pauzovací papír okolo 130 tisíc vodoznaků.³⁰ Ztotožnit filigrány plzeňských prvotisků se zatím podařilo jen z menšiny, většina z nich však právě v Piccardově sbírce.

4.1. Statuta Arnošta z Pardubic

Latinská Statuta Provinciala Arnesti jsou jediným datem a současně i místem specifikovaným tiskem nejstarší skupiny plzeňských prvotisků. Provinciální Statuta sestavil a vyhlásil první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic již roku 1349.³¹ V 86 člancích shrnoval základní církevně-právní normy a upravoval vnitřní život církve a povinnosti kléru. Šlo o směrodatný zákoník pro českou církevní provincii, platný i v pohusitské době, který měli znát a vlastnit nejen preláti, ale i všichni faráři. Patřil k nejčteněji opisovaným textům středověku.³²

Kniha je v malém kvartu o 60 listech, nečíslovaných a neoznačených signaturami, v desítistých složkách. Ve druhé složce jsou přehozené strany, což je poznámkou vepsáno do textu. Sázena je českou bastardou v jednom sloupci na stránce, písmo obsahuje velké množství slitek, aby co nejvěrněji napodobilo rukopisné zpracování, po 24 řádcích na stránce, výjimečně po 23 nebo 25 řádcích. Zarovnání zprava není, sazeč nevyužívá žádné výplně, s jakými se později setkáváme v Kronice Trojánské a dalších tiscích. Rovněž papír použitý ve Statutech se v žádném z dalších prvotisků neopakuje.³³

---

²⁹ BOLDAN, Kamil. Filigranologie a datace nejstarších plzeňských tisků. in: *Minulostí Západočeského kraje*, s. 38.

³⁰ BOLDAN, Kamil. Záhada Kroniky Trojánské. s. 45

³¹ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 38.

³² VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 245

³³ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. s.126.

V knize je zhruba uprostřed červeně vytištěn dvouřádkový nadpis traktátu *De tribus punctis*. Na posledním listě je pak červeně celý čtyřřádkový závěr. V kratších úsecích se tiskař červenému tisku vyhnul a tak iniciálky, nadpisy a proškrtávání písmen doplňoval ručně rubrikátor. Celkově jsou Statuta ze skupiny plzeňských prvotisků, co se tiskařského umění týče, nejméně zdařilá a obsahují velké množství chyb. To nasvědčuje tomu, že jde o dílo začátečníka.

V kolofonu tohoto tisku stojí: „*Anno domini millesimo quadrigentesimo septuagesimo sexto finita sunt ista Statuta provincialia feria sexta post sancti Marci In Nova plzna de impressione nova. Orate pro impressore etc.*“ (Léta Páně 1476 byla dokončena tato provinční statua Arnoštova den po sv. Marku v Nové Plzni novým vytištěním. Modlete se za tiskaře atd.) Tento text dělí badatele české inkunábulistiky na dvě skupiny. Konkrétně výklad slov „*de impressione nova*“. Touto formulací tiskař buďto vyjadřuje novost užití knihtisku vůči dosavadnímu rukopisnému provedení, nebo že Statuta vznikla v nové tiskárně.³⁴ Stále pevněji je ale přijímán první výklad. To ze Statut tedy dělá nejstarší tiskem zhotovenou knihu na českém území.

Dnes známe celkem tři exempláře. Jeden je uložen v Národní knihovně, druhý vlastní knihovna Metropolitní kapituly v Praze. Poslední známý exemplář byl do dvacátých let 20. století součástí knihovny v Lobkovickém paláci na malé Straně. Poté, co byla tato knihovna rozprodána, získala výtisk knihovna Kongresu ve Washingtonu.³⁵

4.2. Agenda

Agenda, jinak nazývaná též rituál, je další typ liturgické knihy. Jde vlastně o jakýsi manuál kněžích, který závazně popisuje obřady všech svátostí prováděných mimo mši (kupř. křest, biřmování, sňatek, pomazání, pohřeb aj.) jak byly zavedené v pražské diecézi.³⁶

Plzeňský výtisk je formátu malého kvartu o 68 listech, nečíslovaných a neznačených signaturami. Složky jsou osmilisté, poslední dvanáctilistá. Vytištěna je jednotným písmem gotického typu, které bylo užito i při tisku kalendáře v Misálu. V abecedě se

³⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*, s. 128.

³⁵ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 26.

³⁶ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha, s. 51.

objevuje množství zkratk a ligatur, v porovnání se Statuty je jich o něco méně. Shodné se Statuty je využití ozdůbek k doplnění řádek. Tyto ozdůbky se objevují také v Misálu, Dlabáčově Novém zákoně a Trojanské Kronice.³⁷ Tiskař se rovněž pokusil o červený tisk, a to na dvou místech v první složce knihy, kde k tomu měl dostatek prostoru. Jednou při tisku trojřádkového nadpisu na první straně a jednou na šestém listu opět v rozsahu několika řádek. Krátké části nechává domalovat rubrikátorovi, povedené jsou zejména iniciály s perokresebnou výzdobou. Text je vysázen v jednom sloupci se zarovnáním zprava. Agenda neobsahuje impressum ani žádné údaje o datu či místě vzniku. Soudě dle slabé vyspělosti tiskařského umění autora Agendy se tento tisk řadí mezi ranné pokusy plzeňské tiskárny. Václav Hanka Agendu konkrétně nedatuje, ale časově ji řadí mezi Statuta a Misál.³⁸ Přínosná je také pečlivá analýza Emmy Urbánkové, která spojila písmo užitá v Agendě s písmem užitým v Misálu z roku 1479. Potvrzuje tak Hankův názor, že Agenda musí být o něco starší. Další stopu při datování starých tisků odkrývá filigranologie. Agenda, která je jako jediná ze tří latinských tisků nedatována, vznikla asi roku 1479 či krátce před tímto rokem.³⁹ Zachované exempláře jsou pouze dva. Jeden v Praze v Klementinu, kam přešel z vlastnictví vdovy po nejvyšším kancléři Vratislavovi z Pernštejna Maríi Manrique de Lara y Mendoza (zemřela roku 1608). Druhý exemplář, který pochází z pražské lobkovické knihovny dnes chová Kongresová knihovna ve Washingtonu.

4.3. Misál

Nejobjemnějším titulem první skupiny plzeňských prvotisků je Misál určený pro pražskou diecézi. Misál je liturgická příručka obsahující mešní formuláře pro celý rok. Vznikl na přelomu 10. a 11. století spojením dříve samostatných mešních knih: sakramentáře, lekcionáře, žaltáře, sermonáře, ordináře, Pasionálu, antifonáře, graduálu a hymnáře. Tento soubor se latinsky nazývá missale plenarium neboli integrum (úplný Misál).⁴⁰ Vytištěn byl spolu s ostatními liturgickými plzeňskými tisky na popud administrátora pražského arcibiskupství Hanuše z Kolovrat. Vedle Statut Arnošta

³⁷ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 26.

³⁸ tamtéž, s. 29.

³⁹ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské*, s. 52

⁴⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 596.

z Pardubic je jediným tiskem s informací o době tisku. Impressum pod koncem textu oznamuje, že byl dotištěn v pátek na den sv. Alžběty roku 1479, tedy 19. listopadu, o místě vzniku se nezmiňuje. Na jeho poslední řádce se však opakují stejná slova jako ve Statutech: „Orate deum pro impressore“ čili „Modlete se za tiskaře“. Missale Pragense plzeňského tiskaře je nejstarší výtisk úplného Misálu na sever od Alp. Čítá 265 listů foliového formátu. Stránky nejsou číslované ani značené signaturami. Složky jsou většinou osmilisté, pouze první a poslední složka je po 4 listech. První složka obsahuje na třech listech kalendář (čtvrtý list je čistý), tištěný jenom černě.⁴¹ Text Misálu je tištěn ve dvou sloupcích, zarovnán je pouze levý okraj stránky. O zarovnání pravého kraje se sazeč pokouší nepřímo pomocí různých ozdůbek, jimiž vyplňuje konce jednotlivých řádek nebo i jen jednotlivá slova ve vlastním textu tak, aby byly všude plné řádky. To pravděpodobně používá spíše z potřeby držet se rozsahu rukopisné předlohy. V tisku je využito dvojí písmo. Samotný Misál je vytištěn bastardou, podobající se písmu užitému ve Statutech Arnošta z Pardubic.⁴² Není však shodné, řez tohoto písma je větší a robustnější, se silněji zdůrazněným kontrastem tučných a slabých tahů.⁴³ Jiného řezu je poté písmo užitě v kalendáři na začátku Misálu. Toto písmo je shodné s písmem dalšího plzeňského prvotisku, Agendy Pragensis.⁴⁴ Dále v knize je pro některé jednotlivé řádky nebo slova použito znovu. Tiskař užívá také červeného tisku, delší odstavce tiskne červeně, jednotlivé řádky nebo slova svěruje rubrikátorovi.⁴⁵ Papír je bílý, tuhý a hladký, na filigránech jsou vyobrazeny volské hlavy s růží, také koruna nebo kříž ovinutý hady vypouštějícími z úst střelu. Dále šest pahorků pohromadě s korunou nad nimi a pak znamení pochybného významu. Tyto vodoznaky jsou podobné těm z výtisku Nového zákona z roku 1475.⁴⁶ Na našem území se tento Misál dochoval v počtu šesti exemplářů, z toho dva se ve druhé polovině 20. století ztratily. Zbýlé kusy jsou součástí knihovních sbírek Národní knihovny a Národního Muzea. Jeden také vlastní slavná Morganova knihovna v New Yorku.⁴⁷

---

⁴¹ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 26

⁴² tamtéž, s. 50.

⁴³ HORÁK, František. *Pět století českého knihtisku*. Praha: Odeon, 1968, s. 10.

⁴⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990, 622 s.

⁴⁵ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 50.

⁴⁶ LÁBEK, Ladislav a Emanuel PETLAN. *Počátky českého knihtisku*, s.71.

⁴⁷ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha, s. 26.

4.4. Kronika Trojanská

Kronika Trojanská je adaptace rytířského románu, který v roce 1287 dokončil literát z okruhu dvora císaře Fridricha Barbarossy a soudce v Messině Guido z Columny pod latinským názvem *Chronica destructionis Troie*. Homérův originál nebyl v době středověku příliš známý, k antické předloze se začal navracet až humanismus. Pramenem sicilského literáta byla starofrancouzská báseň *Roman de Troie* od Bénéit de Sainte More z dvanáctého století, vycházející z řecké předlohy Dykta Krétského a Dareta Fryžského.⁴⁸ Dílo převypravuje pro středověké čtenáře pověsti z trójské války, líčí hrdinské činy během řeckého obléhání Tróje a také legendu o plavbě Argonautů za zlatým rounem. Tento středověký bestseller byl přeložen do více jazyků. Ani pro českého čtenáře nebyla Kronika Trojanská neznámou četbou. Přeložena předtím byla již dvakrát, v letech 1350 a 1411, podruhé na příkaz Petra Zmrzlíka ze Svojšína, mincmistra krále Václava IV.⁴⁹ Jméno překladatele není známo. V české verzi byla posílena mravoučná tendence a Trója především platila za příklad bohatého města, které padlo pro své hříchy.⁵⁰ Tiskař tedy zřejmě vzhledem k tématice a jazykové lokaci odhadoval ve čtenářské obci dobrý prodejní potenciál tohoto titulu.

Knihy má celkem 390 stran, je složena ze 195 listů kvartového formátu, bez číslování stránek a signatur. Čtyři půlarchy jsou vždy složeny v jednu složku. Složky jsou, až na první, kde je přidán jeden list, složeny po osmi listech. Sazeč při opisu z rukopisu zřejmě přehlédl jednu stránku a byl nucen text této stránky vysadit na dvě stránky užšího formátu a poté je na příslušné místo vlepil. Složek je 24 a půl archu.⁵¹ Kniha je tištěna na silný bílý papír, s různými filigrány. V počátku jsou to volské hlavy, některé jsou širší a hrubší, jiné menší, později lidské hlavy z profilu. Vysazena je českou bastardou, na stránce v jednom sloupci po 21, 23 a 27 řádcích. Písmo je dvojího řezu, na počátku jemnějšího, později hrubšího, vzájemně si velmi podobného. I když v druhé polovině knihy převládá hrubší písmo, je až do konce promíšeno písmem jemnějším; rozdíl lze nápadněji pozorovat právě ve vloženém listě v první složce, který je celý tištěn hrubším písmem a kontrastuje se začátkem knihy, který je vytištěn písmem

⁴⁸ HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*. s. 20.

⁴⁹ VIDMANOVÁ-SCHMIDTOVÁ, Anežka. Rukopisné zachování Kroniky Trojanské. *Listy filologické*, 1962, roč. 85, s. 238

⁵⁰ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské*. s. 30.

⁵¹ LÁBEK, Ladislav a Emanuel PETLAN. *Počátky českého knihtisku*. s.65.

jemnějším. Kniha nemá titulní list ani impressum, pouze v závěru je uvedena formule uvádějící rok 1468 jako rok vzniku knihy: „*Od narozenie syna božieho počítáme MCCCCLXVIII.*“.⁵² Tisk je jednobarevný, v textu jsou pouze vynechána místa pro domalování hnědo-červených iniciál lubrikátorem. Červeného tisku nebylo použito.⁵³

Dodnes se dochovaly pouze tři výtisky. Jeden exemplář pochází z knihovny klementinských jezuitů, další je ve fondu Knihovny Národního muzea. U posledního, dosud málo prozkoumaného exempláře, který vlastní Rakouská národní knihovna ve Vídni, se podařilo výjimečně zjistit, kdo byl jeho prvním majitelem: patřil rodu Rožmberků.⁵⁴

4.4.1. Původ a datace Kroniky Trojánské

Ve většině případů za samotným textem knihy následují další údaje, v nichž je jmenován písař textu, jeho objednavatel i přesná datace dokončení rukopisu. Tomuto informačnímu závěru se říká explicit, nebo také kolofón. Tyto údaje však první české vydání Trojánské Kroniky nemá. Jako první rok 1468 přijal s důvěrou jezuita Leopold Šeršík, který Kroniku Trojánskou uvedl roku 1776 do literatury v dějinách klementinské knihovny při výčtu jejích vzácností. Naopak s nedůvěrou se tímto problémem jako první zabývali Karel Rafael Ungar a Josef Dobrovský. Dobrovský vyslovil názor, že rok uvedený v závěru knihy byl mechanicky převzat a vysazen z rukopisné předlohy. Rok 1468 nepřijímá, jelikož nejstarší tištěné artikuly, o nichž ví, začínají rokem 1487.⁵⁵ Neměl však možnost knihu s pramenem srovnat a tak ve svých pracích i ve své korespondenci vybízel badatele k tomuto srovnání. Pramenem je tzv. osecký rukopis, uložený v osecké knihovně cisterciáků. K roku 1468 se později přiklání mladší badatelé doby národního obrození, počínaje Josefem Jungmannem (1773-1847) a Václavem Hankou (1791-1861). Ti, ovlivněni zápallem pro pozdvižení národní hrdosti, odvrhli Dobrovského skeptické poznámky a letopočet 1468 brali jako fakt, o němž nemá být pochybováno. Právě Hanka, v pozici bibliotékaře Národního muzea,

---

⁵² URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 31.

⁵³ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 29.

⁵⁴ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojánské*, s. 30.

⁵⁵ tamtéž, s. 32.

získal roku 1840 osecký rukopis do rejstříku knihovny Národního muzea. Bližšímu srovnání s tiskem se však vyhnul a shody, které musely být zřejmé po kratším prostudování, zamlčel.⁵⁶ V první polovině 20. století zaštil víru v rok 1468 náš nejvýznamnější představitel knihovědy, Zdeněk Václav Tobolka, jehož názor byl směrodatný i pro další autory. Domníval se, že nejstarší tisky vznikly v několika dílnách, činných postupně od roku 1468, přičemž nemusely být všechny nutně plzeňské. Časný počátek českého knihtisku naopak neakceptovali mnozí zahraniční badatelé v čele se základní bibliografií tisků 15. století *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, vydávanou v Berlíně.⁵⁷ Tuto problematiku zásadním způsobem rozebrala Emma Urbánková v posledním vydaném ročníku *Vestníku Královské české společnosti nauk* v roce 1952, kde nevyvratitelným způsobem prokázala závislost tisku *Trojánské Kroniky* na rukopisu z roku 1468. Povšimla si, že sazečem vynechaný text odpovídá přesně jednomu řádku z tohoto rukopisu, který přehlédl a pokračoval až dalším.⁵⁸ Při sazbě vynechal i celou jednu stranu předlohy, jejíž text byl potom dotištěn na zvláštním listě. Rukopis a prvotisk obsahuje také shodné štočky, tzv. ozdůbky do prázdných řádek. Usvědčující je také jediná dřevořezová iniciála P. Dřevořezové iniciály byly v tisících šedesátých let ještě naprosto výjimečné a čteněji se užívaly až od počátku 70. let. Tato iniciála však v rukopisné předloze chybí, neboť stránka, na níž byla, je až na pruh u hřbetu hrubě vytržena. Ta je podle rekonstrukce badatelky Emmy Urbánkové přibližně stejně velká jako v tisku, je tedy možné, že rukopis byl vzorem i pro dřevořezbáře a stránka byla vytržena až po vzniku knihy. Po srovnání dalších deseti zachovaných textů prvního překladu *Kroniky Trojanské*, zjistila, že jediný osecký rukopis, je možné pokládat za předlohu plzeňského tiskaře. Vzhledem k rozsahu díla posunula rok vydání minimálně o dva roky později od vzniku rukopisu. V *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* je datum vydání uveden do období kolem roku 1476.

---

⁵⁶ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské s. 43*

⁵⁷ *tamtéž*, s. 41

⁵⁸ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihotisk a kniha v českých zemích od husitsví do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 28.

4.5. Nový zákon se signetem

Nový zákon patřil v druhé polovině 15. století spolu s Trojanskou Kronikou k velmi oblíbené četbě. Do skupiny nejstarších plzeňských tisků patří hned dvě vydání Nového zákona. První z nich je pro odlišení označováno Nový zákon se signetem. Na posledním listu je totiž pod koncem textu otištěn signet, tzv. grafická značka tiskaře. Kniha začíná předmluvou sv. Jeronýma na evangelium sv. Matouše. Nový zákon je dále rozdělen na knihy a ty opět na kapitoly. Vytištěn je na 209 listech bez číslování a signatur ve foliovém formátu. Složky jsou osmilisté, pouze v poslední složce je přidán ještě jeden list. Tento list, na němž je otištěn signet, je do vložky všit, což naznačuje, že tiskaře trápil nedostatek papíru. Celé dílo je tištěno jedním písmem s mnoha ligaturami, jedinkrát je užito rubriky stejného tvaru jako v Trojanské Kronice, Misálu a Agendě. Text je tištěn ve dvou sloupcích, vyjma poslední strany se signetem, kde je pouze jeden sloupec textu.⁵⁹ Zarovnání zprava je přes malou délku řádků ve dvou sloupcích povedené. O dvoubarevný tisk se zde tiskař nepokouší, rubrikátor domalovává červeno-žluté iniciálky a všechna značení. Papír je bílý a hladký. Obsahuje přes 40 různých filigránů. Mezi objasněné vodoznaky patří volské hlavy a nad nimi růže, koruna, kříž s hady vinoucími se vzhůru a vystřelujícími střelu z úst. Dále také šest pahorků pohromadě s korunou nad nimi. Podobné filigrány se objevují také na papíru v Misálu z roku 1479.⁶⁰ Nové je v tomto tisku užití nadpisů stran a zvláště signetu. Na něm je znázorněna holá větévka, na níž jsou zavěšené dva heraldické štíty. Mezi nimi je spojovací znaménko podobné tehdejšímu tvaru arabské číslice čtyři. Znaky bývaly knihovnědci již od konce 18. století luštěny jako letopočet 1475. M v pravém štítu je vykládáno jako římská číslice tisíc, v levém nejprve sedmička, potom pětka a mezi štíty čtyřka. Typ signetu se dvěma na větvi zavěšenými štíty byl v 15. století velmi častý. Jde o obměnu vůbec nejstaršího tiskařského signetu, který používali mohučští tiskaři Johann Fust a Petr Schöffer. V žádném z nich však není do štítů zasazen letopočet.⁶¹ V současné době se od výkladu signetu jako chronologického údaje čeští knihovnědci odvrací. Jedním z argumentů stojících proti výkladu signetu jako letopočtu je tvar pětky

⁵⁹ KNEIDL, Pravoslav. *Kronika Trojanská a nejstarší prvotisky vytištěné v Čechách*. in: *Sborník památníku národního písemnictví*, s. 169.

⁶⁰ LÁBEK, Ladislav a Emanuel PETLAN. *Počátky českého knihtisku*. s. 62.

⁶¹ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha, Národní knihovna, 2010, s. 26.

v levém lístku, která v té době měla velmi odlišný tvar. Další slabé místo nabízí fakt, že číslovku je nutné číst zprava doleva, neboť, jak se tvrdilo, si řezač neuvědomil, že se dřevořez otiskne obráceně.⁶² Tím by se navíc také otočil význam pětky a sedmičky v levém lístku a výsledný letopočet by se spíše dal číst jako 1457. Nový zákon se signetem je znám pouze ze dvou dochovaných exemplářů. Jeden vlastní Národní knihovna v Praze, druhý je uložen v Rakouské národní knihovně ve Vídni.⁶³

4.6. Dlabáčův Nový zákon

Druhé vydání Nového zákona, nazývané pro odlišení Dlabáčův Nový zákon po strahovském knihovníkovi Bohumíru Janu Dlabáčovi, jenž jako první tento tisk v roce 1816 popsal. V tomto roce jej získal do své knihovny od Emericha Petřika z Milevska a zprávu o něm uvedl v aktech Královské české společnosti nauk v Praze.⁶⁴ Nový zákon se signetem obsahuje tzv. druhou redakci staročeského překladu Bible, s tehdy již archaickými jazykovými tvary, Dlabáčův Nový zákon nově pořízenou čtvrtou redakci.⁶⁵ Dochoval se pouze v jednom unikátním exempláři, v němž chybí začátek. Proto není jistý počet stránek tisku. Odhaduje se na 212 listů. Kniha je kvartového formátu, listy jsou označeny signaturami nezvyklé formy. První list složky je označen písmenem a římskou I, třetí písmenem a římskou II. Složky jsou osmilisté, kromě poslední a snad i první, která je desetilistá. Kromě počátku chybí v dochovaném kusu také poslední list se zakončením knihy Zjevení, takže nemůžeme vyloučit, že tisk neměl impressum. Novinkou oproti předchozím tiskům je rejstřík pro přehlednější hledání v textu. Celé dílo je tištěno jednotným písmem. Tiskař užíval písma řezaného patrně podle obdobné předlohy jako u písma neilustrovaného Pasionálu, které mísil s písmem gotického typu. Červené značení opět doplňuje rubrikátor, červeného tisku není užito. V textu tiskař užívá ozdůbek tvarem podobných ozdůbkám z Kroniky Trojánské, nadepisování stran a v několika případech i minuskulních reprezentant.⁶⁶ Text je tištěn v jednom sloupci

---

⁶² URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 39.

⁶³ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojánské*, s. 34.

⁶⁴ LÁBEK, Ladislav a Emanuel PETLAN. *Počátky českého knihtisku*, s. 71.

⁶⁵ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojánské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha, s. 34.

⁶⁶ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 41.

s vyrovnaným zarovnáním vpravo. Na užitém papíru opět najdeme obdobné filigrány jako v předchozích tiscích. Volské hlavy mající nad sebou růži, korunu a kříž ovinutý hady. Dlabačův Nový zákon má v porovnání se svým signetem označeným předchůdcem obdobný rozsah, přestože je vytištěn v kvartu. Je to proto, že sazba je v tomto prvotisku daleko hustší, než u všech ostatních prvotisků. Soudě dle označení listů ve složce byla kniha tištěna po čtyřech stranách najednou, což je také oproti ostatním tiskům mimořádnost. Kvůli těmto zvláštnostem je zařazení tisku do Plzně u některých badatelů stále otevřenou otázkou. Jediný unikátní exemplář je dnes uchovaný v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově. Kromě tohoto neúplného kusu existuje ještě dvacetilistový fragment jiného exempláře, který byl objeven ve Švédsku v šedesátých letech 20. století. Zprávu o něm do literatury přinesl v roce 1965 knihovník Eugenisz Gawrys. Tento nález byl objeven ve městě Västerasu ve vazbě knihy z majetku pana Ladislava Velena ze Žerotína, odkud se do Švédska patrně dostal jako válečná kořist po Třicetileté válce.⁶⁷ Fragment věnovala královna Kristina Švédská zdejšímu gymnáziu. Zlomek obsahuje pouze listy dubletní ke strahovskému exempláři, takže nepomáhá objasnit otázku obsahu chybějících listů.⁶⁸

4.7. Pasionál

Posledním tiskem nejstarší skupiny plzeňských tisků je neilustrovaný Pasionál. Pasionál je liturgická příručka přinášející sbírku legend, neboli životopisů světců a světic různých dob a národů rozdělených dle pořádku církevního roku. Autorem je Jacobus de Voragine, dominikánský arcibiskup z Janova, který ve třináctém století sestavil Pasionál s názvem „*Legenda aurea sanctorum vulgo Historia Lombardica*“. Ve 14. století vznikla řada národních adaptací pro laiky. Velmi čtivou staročeskou adaptaci, tradičně nazývanou Pasionál, pořídil neznámý dominikán patrně z iniciativy Karla IV. Posílil v ní beletristické tendence díla a soubor povídek o nejvýznamnějších světcích doplnil o vyprávění o českých patronkách.⁶⁹ Připojil životy svatého Cyrila a Metoděje, Ludmily, Václava a Hedviky.⁷⁰

⁶⁷ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské*. s. 34.

⁶⁸ URBÁNKOVÁ, Emma. *Soupis prvotisků českého původu*, s. 10.

⁶⁹ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské*, s. 36.

⁷⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, s. 398.

Tisk má 276 listů foliového formátu, označených signaturami a aperturami. Tisk nemá impressum, obsahuje ale heslový rejstřík pro lepší přehlednost textu. Text je vytištěn ve dvou sloupcích s povedeným zarovnáním zprava. V celém tisku je užito jednotné písmo větší velikosti, řezané patrně podle obdobné předlohy jako Písmo užitá v Dlabáčově Novém zákoně. Opět se zde užívá ozdůbek podobných ozdůbce Kroniky Trojanské, dalších menších ozdůbek a doplňků v rádcích. Nadpisy jednotlivých životů svatých a jednoduché iniciálky jsou tištěny červeně, na několika místech se papír při červeném tisku posunul, a tak místa s červeným tiskem zasahují do černého tisku.⁷¹ Na některých místech červený tisk úplně překrývá černý, což je způsobeno chybou sazeče, který dotisk vysázel na špatné místo. Přesto lze Pasionál ve skupině nejstarších plzeňských prvotisků považovat za řemeslně nejzdařilejší dílo. Papír obsahuje množství filigránů. Mezi rozpoznané patří například lidská hlava nebo džbán s dlouhým hrdlem. První vydání Pasionálu je dochováno v 15 exemplářích, což je nejvíce z celé skupiny nejstarších tisků. Četné marginálie v některých z nich navíc dokládají, že byly čteny i v pozdějších stoletích. Exemplář uložený ve fondu Západočeského muzea v Plzni, ačkoliv je značně defektní, četli venkované z Plzeňska ještě v 19. století. Naposledy v roce 1899 jeden sedlák z Plaska.⁷²

4.8. Srovnání

Jazykově lze prvotisky vyšlé z tiskárny Tiskaře Arnoštových Statut rozdělit na čtyři české a tři latinské. V češtině je vytištěna Trojanská Kronika, obě vydání Nového zákona a Pasionál. Latinsky byla vytištěna Statuta Arnošta z Pardubic, Agenda a Misál. Tisky lze také rozdělit dle obsahu. Ačkoliv jsou všechny, až na Trojanskou Kroniku náboženské tematiky, pouze Statuta Arnošta, Agenda a Misál byly tištěny výhradně pro potřeby samotného kleru. Souvislost s tímto můžeme hledat ve faktu, že Plzeň v té době hostila pražskou biskupskou kapitolu. Je tedy možné, že tyto tisky mohly být kapitulou buď přímo finančně podporovány, nebo tiskaři jejich přítomnost poskytla dostatečné odbytiště zboží. Obě vydání Nového zákona a Pasionál byly rovněž knihy využívané

⁷¹ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970, s. 29.

⁷² BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské*. s. 35.

kněžimi při mších, oblíbené byli ovšem i mezi prostým lidem, a byli hojně pořizovány do domácích sbírek. Kronika Trojanská je jako jediný tisk tematicky nekřesťanský a je určen k zábavnému čtení.

Plzeňské prvotisky lze podle velikosti rozdělit na dvě kategorie: kvartového formátu a foliového. Ve foliovém formátu byl z plzeňských prvotisků vytištěn Misál, Nový Zákon se signetem a Pasionál. V kvartovém formátu to byla Statuta Arnošta z Pardubic, Trojanská Kronika, Agenda a druhé vydání Nového zákona (Dlabačův). Volba formátu je závislá vedle rozsahu knihy a jejího žánru také na nákladech. Obecně totiž platí, že čím větší formát, tím větší písmový stupeň, tudíž větší spotřeba písmového kovu i papíru, což znamená celkové zvýšení výrobních nákladů. Nejstarší prvotisky byly většinou realizovány ve velkých rozměrech, aby napodobili tradiční rukopisné kodexy. Folia tak na dlouhou dobu zůstala vyhrazena oslavným a reprezentativním albům, biblím a naukové literatuře, zkrátka knihám určeným pro vyšší společnost. Kvartový formát byl zaveden zejména pro liturgické příručky a levnější knihy.⁷³

Je zvláštností, že v každém z prvotisků se objevuje jiné písmo. Všechna, až na písmo Agendy, lze označit jako českou bastardu, vzniklou podle rukopisných předloh. Písmo Agendy vzniklo se stejným záměrem, ovšem rukopis předlohy byl zřejmě psán písmem gotického typu. Podle výzkumu Emmy Urbánkové se písma ale ve všech tiscích v různých místech mísí.⁷⁴ Tiskař si zřejmě vypůjčoval v případě potřeby litery z předchozích tisků, což by potvrdzovalo teorii, že všechny tisky jsou dílem jedné tiskárny. To je vhodné zohlednit při snaze zjistit pořadí vzniku nedatovaných tisků. Pokud lze předpokládat, že úplného písma bylo užito dříve k tisku celé knihy, a teprve jeho zbytků k dalším tiskům, pak lze Agendu obsahující literky užité v Misálu zařadit hned za něj, zatímco hned po ní mohl být vytištěn Misál, obsahující literky z obou předchozích tisků.⁷⁵ Kronika Trojanská naopak obsahuje dvě sady písma, v jiných tiscích předtím nepoužité. Ačkoliv i zde se objevují litery využitě předtím v Agendě. Dalším typem písma je vysázen Nový zákon se signetem, opět i s opakováním písmen

---

⁷³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, str. 596.

⁷⁴ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 26.

⁷⁵ tamtéž. s. 29

z Agendy. Poslední dvojice tisků, Dlabáčův Nový zákon a Pasionál, lze dle úrovně řemeslného zpracování zařadit jako nejmladší tisky této skupiny. Jejich písma se liší především velikostí, Nový zákon je tištěn písmem poměrně drobným, velmi elegantním, zatímco Pasionál je tištěn písmem poměrně velkým a neklidným. Přesto jsou obě dvě písma zpracována po řemeslné stránce výrazně lépe, než písma užitá při tisku předchozích knih. Pravý okraj je u obou tisků zarovnan. V obou tiscích se užívá ozdůbky tvarem poněkud připomínajícím ozdůbku Trojanské Kroniky, Misálu a Agendy. V každém tisku je však ozdůbka rozdílná jak velikostí, tak tvarem, podobně jako tomu je u písma. V Novém zákoně jsou navíc rubriky zcela odlišné od ostatních tisků. Skutečnost, že užitá písmové typy nejsou užity nikde jinde v cizině a snaží se co nejvíce napodobit písmo domácích rukopisů, by také mohla nasvědčovat, že tiskař byl českého původu.⁷⁶ Zároveň ale podle písma nejsme schopni zjistit, kde mohl být náš první tiskař vyučen. Možnosti, odkud knihtisk přišel do Plzně, autor této práce rozvádí v kapitole Původ knihtisku v Plzni.

Rovněž je zajímavé srovnání tisků z hlediska využití dvojbarevného tisku. Ten byl skromně využit v latinských tiscích a to vždy tam, kde to nebylo příliš náročné. Pokud to umožňoval dostatek prostoru kolem, například při tisku červených nadpisů kapitol, nebo pokud byl červený text dostatečně rozsáhlý. To například při tisku kolofonu Arnoštových Statut. V převážné většině použití rudé barvy byl ale zaměstnán rubrikátor. Některé iniciálky nebo dopisky ukazují na jednu ruku rubrikátora, nejvíce nápadné je to právě u Statut. Malované kanonové listy zachované ve dvou exemplářích Misálu zase ukazují na jednoho malíře.

Nedávný průzkum nedatovaných nejstarších tisků ukázal, že vyjma Agendy se objevuje v každém více než desítka filigránů. Nejvíce jsou zastoupeny různé podoby volských hlav. V závěsu je beránek boží, lidská hlava, královská koruna, kardinálský klobouk, džbán, trojverší s křížem či věž. Z toho lze vyvodit, že tiskař nebyl kapitálově dobře vybaven, a tak musel papír postupně dokupovat po menších dávkách, zřejmě v závislosti na prodeji hotových výtisků.⁷⁷

---

⁷⁶ URBÁNKOVÁ, Emma. Nejstarší prvotisky českého původu. In: *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: Sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. Praha: Academia, 1970. s. 26.

⁷⁷ BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské: počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha, s. 26.

Toto stručné srovnání nám tedy ukazuje počátek tiskařství v Čechách, podle toho, co o něm můžeme zjistit z dochovaných exemplářů plzeňských prvotisků. Zda-li bylo těchto tisků více nevíme. V současnosti se diskutuje o připojení Kalendáře s minucí a pranostikou na rok 1489, který bývá kladen do kontextu činnosti Mikuláše Bakaláře.⁷⁸

5. Tiskaři

Toto řemeslo vzniklo v druhé polovině 15. století, a jeho předmětem bylo tisknout knihy či menší tiskové dokumenty světské či církevní tematiky. Tiskaři v té době vyřizovali jak objednávky letáků, pamfletů nebo minucí, tak i odpustkových listů. V širším slova smyslu lze jako tiskaře označit majitele, či nájemce tiskárny, v užším slova smyslu se jedná o zaměstnance tiskárny obsluhujícího knihtiskařský lis. V druhé polovině 15. století bylo toto řemeslo převážně samotářskou prací, nebo tiskař sám byl zároveň sazečem, editorem, korektorem a obstaravatelem dalších k tisku náležejících činností. To vycházelo z finanční náročnosti řemesla, neboť obstarání sazečského vybavení, lisu a dalších potřebných nástrojů bylo nákladné a tak návratnost této investice nebyla pro podnikání ve více lidech atraktivní. Způsobem individuálního podniku celé tiskařské řemeslo začalo, neboť sám Gutenberg choval svůj vynález zprvu jako tajemství několika málo jedinců, kterých bylo potřeba ke zprovoznění první tiskárny v Mohuči. Samostatně tak pracovali např. tiskaři kočovní. Ti se svým skromným vybavením putovali od města k městu a příležitostně nacházeli odbytiště pro své tisky. Prvním známým kočovným tiskařem na českém území byl pasovský tiskař Johan Alacraw, který ve městě Vimperku vydal roku 1484 tři tisky, poté opět přesídlil dál.⁷⁹ Kolektivní charakter začalo toto řemeslo získávat na přelomu 15. a 16. století. Knihotisk pronikal do povědomí společnosti, čímž se zakládané tiskárny stávaly prosperujícími podniky. Vlastník takové tiskárny už fungoval pouze jako principál. Náplň jeho práce se postupně omezovala pouze na ekonomickou stránku provozu tiskárny. Staral se o finanční a personální záležitosti tiskárny, zatímco manuální práci

---

^{78 78} VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, s. 321.

⁷⁹ tamtéž, s. 715.

přenechal zaměstnancům tiskárny. V rámci tématu této práce lze plzeňské tiskaře zařadit spíše do druhé skupiny, tedy tiskařů pracujících v kolektivu. Emma Urbánková odhaduje, že pod pojmem Tiskaře Arnoštových Statut označujeme minimálně 2 až 3 pracovníky.⁸⁰ Stejně tak je nepravděpodobná představa Mikuláše Bakaláře sedícího 12 hodin denně u tiskařského lisu. Stejně jako Jan Mantuan Fencl byl měšťanem a k tomuto titulu se vázaly mnohé společenské povinnosti. V případě Jana Fencla je již jeho role jako nakladatele zcela zřejmá, neboť samotný tiskař je nám znám, a je jím Hans Pekk.

5.1. Mikuláš Bakalář

Vlastním jménem Mikuláš Štětina přijal přízvisko Bakalář již za svého života. To mu náleží za absolvování bakalářského studia na krakovské univerzitě, kterou dokončil někdy před rokem 1493. Univerzita v Krakově byla ryze katolického vyznání, proto na ní studovalo mnoho plzeňských rodáků. Stejně tak byla oblíbenou univerzitou pro mnoho slovenských žáků. Odtud se také odhaduje původ Mikuláše Bakaláře. Tento předpoklad vychází z předmluvy otištěné v Guarinově slovníku roku 1511, který vyšel „*aby Slováci latinské učitele čísti mohli a totěž i česky*“. Slovenskému původu napovídá otisk heraldického dřevorezu vyobrazeného v minuci na rok 1507, kde je zobrazen štít nesoucí vyobrazení tři kopí s lipovým listem připomínající znak horních Uher. Tento dřevorez bývá někdy označován jako Bakalářův signet, tento výklad je ovšem zatím velmi sporný.⁸¹ Kromě něj na slovenský původ tiskaře poukazuje explicit útlé knížky Život Mohamedův. Latinsky je zde psáno: „*Panno, která jsi velmi oslavovaná v německých kapličkách, panno, kterou Uhři převelmi uctívají, já, pocházející z této krajiny, tě prosím, nejsvětější, dodej mi sil a nenech mne padnout.*“⁸² V modlitbě žádá ochranu před podnikatelským nezdarem a zcela vědomě se hlásí ke svému původu.

---

⁸⁰ URBÁNKOVÁ, Emma. Statua Arnoštova, nejstarší datovaný prvotisk českého původu. in: *Ročenka Státní knihovny ČSSR v Praze 1965*. Praha 1966, s. 47.

⁸¹ NOVÁK, Jozef. Signet Mikuláše Bakalára, In: *Mikuláš Bakalár Štětina: štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. s. 86.

⁸² KOHÚT, LEO. Neznámy Bakalár, s. 29.

O jeho přítomnosti v Plzni se dozvídáme prostřednictvím zprávy, týkající se výpůjčky peněz roku 1493.⁸³ Zde je Mikuláš Bakalář uveden jako plnoprávný měšťan, neboť vlastnil dům na rohu dnešní Bezručovy a Smetanovy ulice, kde také zprovoznil první lokalizovatelnou tiskárnu v Čechách. Dům pravděpodobně vyženil sňatkem, ovšem roku 1494 ovdověl a znovu se oženil. Měl několik dětí, přičemž není doložené, zda Tomáš Bakalář, další tiskař, byl jedním z nich. Datum smrti Mikuláše Bakaláře jistě nevíme, pouze víme, že roku 1513 opouští tiskařskou praxi a podstatnou část své výbavy rozprodává. Velká část končí u pražského tiskaře Mikuláše Konáče. Poslední zmínka o Mikuláši Bakaláři je v městských knihách z roku 1514, kdy zakoupil zboženiště po požáru v Plzni roku 1507. Jistě víme, že roku 1520 již nežije.⁸⁴

Nevyřešenou otázkou stále zůstává, kde se Mikuláš Bakalář vyučil tiskařskému umění. První možností je, že se s knihtiskem Mikuláš Bakalář setkal během svých studií v Krakově, kde mezi léty 1473-1476 působil polský tiskař Kaspar Straube a mezi léty 1486 a 1490 norimberský kočovný tiskař Sebald Feiel.⁸⁵ Je velmi pravděpodobné, že se v Krakově Mikuláš Bakalář s technikou knihtisku setkal, existuje ale také možnost, že se řemeslu vyučil až po příchodu do Plzně někdy před rokem 1493.⁸⁶ Mateřskou dílnu mohl nalézt buď přímo v Plzni u kolegů, na jejichž aktivitu mohl bezprostředně navázat, anebo ve spřáteleném Norimberku, se kterým byla Plzeň v blízkém obchodním styku a odkud si také Bakalář pořídil svůj první písmový fundus a dva štočky.⁸⁷ Písmo, které Bakalář používá, nemá za cíl napodobovat staré české rukopisy, jak tomu bylo u Tiskaře Arnoštových Statut. Používá německý švabach obohacený o českou diakritiku. Nejprve měl pouze jednu sadu, kterou patrně rozprodal a nejspíše roku 1510 začal používat dvě sady švabachu. Větší formát užíval pro sazbu nadpisů a počátečních písmen myšlenkových částí textů, tedy kapitol a odstavců. Menší švabach pro sazbu samotného textu. Používá hustou sazbu, nejčastěji osmerkový formát knih. Novátorsky v českém knihtisku zavedl tradiční incipit, titulní stranu se samostatným impresem a

---

⁸³ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň a Mikuláš Bakalář, s. 77.

⁸⁴ HOŘEC, Jaromír. Počátky české knihy, s. 36.

⁸⁵ BĚLOHLÁVEK, Miloslav. Plzeň a Mikuláš Bakalář, s. 77.

⁸⁶ VOIT, Petr. Plzeňsko-norimberský vliv na český knihtisk počátku 16. století. In: *Minulosti Západočeského kraje*. Plzeň: Krajské nakladatelství, 1962. ročník 2012. s. 13.

⁸⁷ VOIT, Petr. Mikuláš Bakalář jinak. In: *Knihy: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. 2012, Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/files/418/11890358.pdf>

v Breydenbachově Traktátu z roku 1498 užil titulní dřevořez.⁸⁸ Celkově ale cílí na výrobu s co nejnižšími náklady, určenou pro čtenářsky nenáročnou obec nižšího měšťanstva.

O spolupráci s Norimberkem svědčí také minuce tištěné společně s Hyeronymem Hölzlem, norimberským tiskařem. Právě v této minuci byl otištěn dřevořez někdy chápaný jako Bakalářův signet. K sazečsky náročnějším titulům patří jen dvě díla z Bakalářovy produkce. Zde je chronologický výčet doložených tisků:

Z roku 1498 se jedná o dvě díla Bernharda von Breydenbacha „*Traktát o Zemi svaté*“ a „*Život Mohamedův*“, dále titul s názvem „*Počíná se lucidář o rozličných věcech*“ od Honoria Augustodunensia, dále „*O následování Pána Ježíše Krista*“, „*Podkoní a žák*“, „*Traktátík o diviech a nesnadnostech při velebné svátosti*“. V roce 1499 je to žaltář s názvem „*Kniha chval božských*“, v roce 1501 „*O napravení padlého; Žádny nemuoz uražen býti od jiného než sám od sebe*“ od Joannese Chrysostoma, „*Pranostika*“. Mezi lety 1501 až 1508 to jsou: „*Gesta Romanorum*“, „*Kronika sedmi mudrcuov*“, „*Testament anebo Kšaft dvanácti patriarchův*“, Roku 1502 „*Knižky o řádném mluvení a mlčení*“ Albertana Causidica, od něj také „*O lásce a milování Boha a bližního*“ a „*Život Adama a Evy*“. V roce 1503 „*Prenostiky k létu Páně 1504*“ od Stephana Rosina, v roce 1504 „*Kniha nábožná, jenž slove Barlaam*“, v roce 1505 „*O čtyřech stěžejných ctnostech*“ od Joanna Guallenia, v roce 1506 „*Spis o nových zemiech a o Novém světě*“ od Ameriga Vespucciho, „*Epištoly a Čtení postní*“ a „*Indulgentia*“. V roce 1508 „*Žaltář*“, v roce 1509 „*Dictionarius trium linguarum*“, v roce 1510 „*Proti bludným a potupeným artikulóm pikartským traktát*“ od Jana z Vodňan. Také „*Knižka o putování jeho po světě, po zemi i po moři*“ od John de Mandeville. V roce 1511 „*Kronika o Apolloniovi, králi Tyrském*“, „*Vocabularium Lactifer*“ od Jana z Vodňan. V roce 1512 „*Kniha velmi nábožná, jenž slove Barlaam*“. V roce 1513 „*Kniha o všech skutcích velikého Alexandra Makedonského*“ od Eusebia Caesariensia, „*Cesta po světě*“ od Johna de Mandeville.⁸⁹

---

⁸⁸ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, str. 596.

⁸⁹ VOIT, Petr. Mikuláš Bakalář jinak. In: *Kniha: zborník o problémech a dejinách knižnej kultúry*. Dostupné na: <https://core.ac.uk/download/files/418/11890358.pdf>

Z přehledu lze vyčíst vysokou tematickou rozmanitost titulů, která jde napříč časovou osou, podřízenou zájmu čtenářské obce. Díky svému vzdělání měl Mikuláš Bakalář dobrý přehled, což se projevilo v pestrosti jeho editačního programu. Sám také díla adaptoval, překládal a upravoval, buď z technických či ekonomických důvodů. Například dva tisky Mikuláše Bakaláře z roku 1498 od autora Bernharda von Breydenbacha, jsou dvě části jedné knihy tohoto autora s názvem „Peregrinatio in Terram sanctam“.⁹⁰ Velké pozornosti tehdejší veřejnosti a v současné době také badatelů se dostalo zejména tisku „*Spis o Nových zemích a o Novém světě*“ z roku 1506, který byl roku 1981 faksimilizován a vydán společně s výkladem Pravoslava Kneidla. Tisk seznamuje české čtenáře s dopisem Ameriga Vespucciho adresovaným Lorenzu di Medizi, slavnému florinskému vládci a mecenáši renesančních umělců. Tento tisk dal také Mikuláši Bakaláři přízvisko „český objevitel Ameriky“. Kromě dalších cestopisných titulů, byli oblíbené tisky krásné literatury („*Podkoní a žák*“, „*Život Adama a Evy*“, „*Kronika sedmi mudrův*“). Z chronologie se ukazuje že v letech 1500, 1502, 1505, 1507, 1509 je alespoň dle dochovaných titulů Bakalářova produkce chudší, což naznačuje nesnadnou finanční situaci.⁹¹

5.2. Jan Mantuan Fencl a Jan Pekk

Jan Mantuan Fencl je významný plzeňský humanista, nakladatel a vydavatel, o jehož životě a práci se dochovalo mnohem větší množství údajů, než o jeho tiskařském předchůdci Mikuláši Bakaláři. Spolu s Fenclem v dějinách plzeňského knihtisku vystupuje jeho současník a spolupracovník Jan Pekk, předtím pomocník v norimberské tiskárně Hieronyma Höltzla, vlastním jménem Hans Ulbeck.

Narození Jana Mantuana Fencla se uvádí kolem roku 1485 v Plzni. O místě narození soudíme z toho, že jeho otec byl už v roce 1500 členem plzeňské městské rady, což předpokládalo delší plzeňské měšťanství, pro dobu narození vycházíme z toho, že roku 1499 byl zapsán na univerzitu.⁹² Na univerzitě v Lipsku je roku 1501 povýšen na bakaláře. Mezi lety 1500 až 1517 nemáme o životě Mantuanově žádné informace. Roku

---

⁹⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, str. 596.

⁹¹ KNEIDL, Pravoslav. *Spis o nových zemích a o Novém světě*. Praha: Památník národního písemnictví, 1981, s. 29-30.

⁹² ŠVÁB, Miloslav. *Jan Mantuán-Fencl jako typ českých tiskařů 15. a 16. století*, s. 5.

1518 však nechává v Norimberku vydat 8 tisků, které musel v předchozích letech jistě připravovat. Šest z nich lze časově přesně seřadit podle datovaných předmluv a kolofonů. 25. ledna vychází první latinsko-české školní vydání textů „*Moralissimus Catho*“, 15. dubna příručka modliteb a zpovědních formulí zvaná „*Enchiridion*“, 18. června latinská „*Compactata*“, dále 24. července latinská gramatika „*Institutiones grammaticae*“ 14. srpna vydal latinskou příručku všeobecného poučení zvanou „*Elucidarius dialogicus*“. Nakonec 17. října se objevuje první vydání prozaické satiry „*Frantovy práva*“, na níž Mantuan pravděpodobně spolupracoval i autorsky.⁹³ Dvě další díla nelze přesně určit datem, neboť se dochovali jen exempláře neobsahující informační explicit. Jedním titulem je zdravotně naučení od Jana Černého, litomyšlského lékaře zvané „*Lékařství užitečné*“ a latinsko-česko-německá veršovaná zpovědní příručka Johanna de Garlandia „*Poenitantiarius sive Poeniteas cito*“ Do roku 1520 v Norimberce Mantuan nechává vydat „*Rozmlouvání nebo Řeč dvou, kterak se člověk spravovati má*“ a modlitební knihu „*Hortulus anime*“, neboli *Zahrádka duše*. V této době bylo v Norimberku zakázáno tiskařským dílnám vydávat cizojazyčné tisky, přesto i v latinských dílech najdeme česká slova, a rovněž *Frantovým právům* soudíme Norimberk jako místo vzniku. Většina děl vznikla v dílně Hieronyma Höltzla, někdejšího spolupracovníka Mikuláše Bakaláře. Heinrichmannova gramatika mohla být vydána v konkureční tiskárně Fridricha Peypuse.⁹⁴ Höltzl zřejmě nedbal zákazů radních a bylo pro něj výhodnější platit pokuty, než odmítat zakázky pro české zadavatele.⁹⁵ V tomto prostředí se Fencel seznámil s Janem Pekkem, a v roce 1519 se natrvalo přesunul zpět do rodné Plzně.

Jan Pekk, rodák ze Schwabachu doložený roku 1518 v Norimberku ve vlastní samostatně nikdy netiskl. Samostatným tiskařem se stal až mezi lety 1526 až 1531 v Plzni, kam se někdy po roce 1521 uchýlil patrně na pozvání Fencle, neboť tohoto roku zde koupil dům.⁹⁶ Toto rozhodnutí mohlo být částečně zapříčiněno nejistou budoucností podnikání Hieronyma Höltzla, který se angažoval v nábožensko-politických sporech, za což ho stíhali ze strany norimberské radnice další postihy. Víme, že roku 1514 ho stihla pokuta za výrobu politického jednolistu o Dozsově povstání v Uhrách a v letech 1517-

---

⁹³ tamtéž, s. 5-8.

⁹⁴ VOIT, Petr. *Plzeňsko-norimberský vliv na český knihtisk počátku 16. století*, s. 9.

⁹⁵ VOIT, Petr. *Plzeňsko-norimberský vliv na český knihtisk počátku 16. století*, s. 15.

⁹⁶ tamtéž, s. 18.

1525 vytiskl na 20 Lutherových prací. Předpokládá se, že Höltzl byl jedním ze tří tiskařů, kteří paralelně v Norimberku, Lipsku a Basileji vytiskli Lutherovy památné teze.⁹⁷ Za tyto a další aktivity se dostal do konfliktu s městskou radou a v letech 1525-26 byl dokonce vyhnán z města. Živnost opustil a materiál tiskárny přešel částečně do vlastnictví Hanse Pekka, který jej odvezl do Plzně.⁹⁸ Další příčinou Pekkova přesunu byla jistě smrt Mikuláše Bakaláře někdy před rokem 1520, čímž Plzeň zůstala bez tiskaře. V Plzni se Pekk oženil, a když zemřel, poručníkem nezletilých dětí se kromě Mantuána Fencla stal plzeňský měšťan Pavel Lev, tchán Tomáše Bakaláře, dalšího tiskaře působícího v Plzni v první polovině 16. století.⁹⁹

Nejstarší známou plzeňskou publikací, tištěnou Hansem Pekkem a spolunakladatelsky zajišťovanou Fenclem, je „*Spis obšírný, plně a dokonale vykládaje Otčenáš*“ od Erasma Rotterdamského, vydaný roku 1526. Brzy na to vytiskl také lexikon s názvem „*Velmi užitečná knížka mládencóm, kteří v latinským, českým i německým jazyku prospívati chtějí s poctivostí*“. Jednalo se o 4. vydání oblíbeného slovníku, jenž byl do té doby šířen také ve Vídni, Lipsku a Norimberku. Mimo tento slovník také o rok později připravil nejstarší domácí konverzační příručku „*Krátké a gruntovní naučení obojí řeči, mluvíti a čísti česky i německy*“. K tomuto titulu se opět vrátil mezi lety 1527 a 1531 v novém vydání s názvem „*Naučení krátké obojí řeči, mluvíti a čísti česky i německy*“. Do roku 1531 pak přispěl tiskem Meistera Albrechta „*Lékárství koňská*“ roku 1527, „*Nový zákon*“ téhož roku. Roku 1528 vytiskl nákladem Jana Mantuana Fencla „*Rada zhovadilých zvířat a ptactva k člověku*“. Jedná se o zábavné česky veršované čtení, na jehož tvorbě se Mantuan mohl podílet také autorsky. V roce 1529 Pekk vytiskl „*Výborná a užitečná kniha o čtyřech veřejných neb stěžejných ctnostech*“ a „*Proptuarium se Manuale sancerdotum et curatorum*“.¹⁰⁰

Dílna Hanse Pekka byla vybavena norimberským materiálem z dílny Hieronyma Höltzla a také z dílny Friedricha Peypuse. Postupně byl písmový materiál z nám neznámých zdrojů obnovován. Tiskař disponoval fondem dvou typů textury a tří písmových stupňů švabachu, z čehož dvou z nich bylo nově užito až v Plzni. Kromě

⁹⁷ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, str. 596.

⁹⁸ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Norimberský a plzeňský tiskař Hans (Jan) Pekk*, s. 207-210.

⁹⁹ tamtéž, s.215.

¹⁰⁰ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. 1. vyd. Praha: Libri ve spolupráci s Královskou kanonií premonstrátů na Strahově, str. 557

norimberských písmenných sad Pekk také disponoval dřevořezovými štočky. Ty byly použity například v Erasmově *Výkladu Otčenáše* z roku 1526.¹⁰¹

Závěrem lze rozdělit produkci Jana Mantuana-Fencla a Hanse Pekka do tří období. V prvním období vychází tisky v Norimberku, kde Hans Pekk působí pouze jako pomocník Hieronyma Höltzla. Díla jsou zaměřená třemi směry. První skupina jde především k žákům a učitelům, neboť se jedná o příručky sloužící ke studiu latiny, s malou průpravou češtiny. Dále zde vznikaly modlitební knížky, které mohly být tisknuty na základě přímé objednávky. Poslední skupina je zaměřena širší vrstvě měšťanstva, neboť se jedná o knížky světské tematiky, určené k zábavě a populárním tématům. Produkce v Plzni pak vychází z jazykově českého prostředí, čeština je tedy jazykem větší části titulů. Přesto se zde vyskytují dvojjazyčné i tříjazyčné tituly, což ukazuje na vzdělavatelské tendence v edičním programu této dvojice. Poslední skupinou jsou tituly znovu uvedené v nových vydáních. V posledních letech pak Hans Pekk podniká bez finanční podpory Mantuana, je ale možné, že Mantuan s ním dále spolupracoval jako editor.

5.3. Tomáš Bakalář

O posledním plzeňském tiskaři 16. století se nedochovalo příliš zpráv. Víme, že dosáhl bakalářského titulu na univerzitě v Lipsku roku 1534 a poté působil na plzeňské latinské škole. Ve starší literatuře se objevuje myšlenka, že jde o syna Mikuláše Bakaláře Štětiny.¹⁰² Novodobé studium se přiklání k názoru Josefa Hejnice, který tvrdí, že jde o syna Václava Matyáše, plzeňského měšťana. Další zmínky o Tomáši Bakaláři nesou plzeňské archivy, kde je roku 1544 uváděn jako zeť Pavla Lva, poručníka nezletilých dětí Hanse Pekka a majitele jeho tiskařské dílny.¹⁰³ Tomáš Bakalář mohl být pomocníkem v této dílně za činnosti Hanse Pekka. Je také možné, že zde těsně po Pekkově smrti v roce 1532 vytisknul latinská „*Elementa latinae, boemicae ac germanicae linguae*“. Tento tisk podle typografického rozboru jistě patří do Pekkovy

---

¹⁰¹ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Norimberský a plzeňský tiskař Hans (Jan) Pekk*, s. 215.

¹⁰² KOHÚT, Leo, Ursula ALTMANN a Jozef ŠPETKA. *Mikuláš Bakalár Štetina: štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*. s.45.

¹⁰³ VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy*, str. 596.

tiskárny, ale dochován je pouze bez titulního listu.¹⁰⁴ Zcela jistě Tomáši Bakaláři patří původ „Hortulus anime, Zahrádka duše“ z roku 1533. Tento titul již jednou vydal Hans Pekk společně s Janem Mantuanem. Touto postavou víceméně souvislé období knihtisku v Plzni končí, a řemeslo se sem vrací až v 18. století.

6. Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo představit čtenáři historii plzeňského knihtisku v 15. a první polovině 16. století. Zaměřil jsem se na původ knihtisku, jeho vynálezce, knihtisk samotný a s ním úzce související prostředky nutné k tisku jako barva nebo papír. Dále jsem popsal plzeňské prostředí a možnosti odkud knihtisk do Plzně proniknul. Soustředil jsem se zejména na nejstarší část knihtiskařství, kdy vzniklo prvních sedm inkunábulí datovaných mezi lety 1476 až 1480. Tyto tisky jsem rozebral podle novější studie tohoto tématu a postupně je popsal chronologicky podle jejich předpokládané datace. Snažil jsem se porovnat tyto tisky a představit je jako osnovu vývoje plzeňského tisku a jejich neznámého zpracovatele. Popsal jsem je podle jejich formální stránky a věnoval jsem se také obsahovému charakteru tisků. Poté jsem uvedl známé tiskaře působící v Plzni od přelomu 15. a 16. století až do první poloviny 16. století. Stručně jsem představil život a osobnost těchto tiskařů a jejich tiskařskou činnost. Závěrem jsem porovnal způsob jejich práce a představil vývoj knihtiskařského řemesla v Plzni. Některé pasáže mé práce lze jistě rozebrat podrobnějším způsobem. Pokud bych se hluboce věnoval například prvnímu jménem známému tiskaři Mikuláši Bakaláři, jistě by toto téma samotné vydalo rozsahem na práci obdobného rozsahu. Stejně tak plzeňská historie 15. a 16. století by mohla být samostatným tématem pro bakalářskou práci.

K tomuto tématu existuje množství pramenů, ať už samostatných titulů, věnovaných přímo tematice plzeňských prvotisků, tak i spousta článků a statí ve vědeckých časopisech a sbornících. Největší oporu jsem při psaní této práce našel v obsáhlé dvojdílné publikaci s názvem „*Encyklopedie knihy*“ Petra Voita. Jedná se o největší knihu věnující se tomuto tématu v českém jazyce. Stěžejní pro mě také byl sborník

---

¹⁰⁴ BOHATCOVÁ, Mirjam. *Norimberský a plzeňský tiskař Hans (Jan Pekk)*. 1976 s. 215.

s názvem „*Knihtisk a kniha*“ vydaný k 500. výročí českého knihtisku, kde doktorka Emma Urbánková představuje svoji studii nejstarších prvotisků českého původu.

Přínos své práce vidím v tom, že jsem poskytl pohled na historii plzeňského tisku s pomocí novějších informací, které často kolidují s tradičními názory české knihovnědy. Toto téma je jistě zajímavé jak pro studenty české nebo plzeňské historie, tak pro studenty věnující se knihovnictví a české kulturní historii.

7. Použitá literatura

BĚLOHLÁVEK, Miloslav a kol. *Dějiny Plzně I: od počátků do roku 1788*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1965. 354 s.

BOHATCOVÁ, Mirjam a kol. *Česká kniha v proměnách staletí*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 622 s. ISBN 80-7038-131-0.

BOHATCOVÁ, Mirjam. *Norimberský a plzeňský tiskař Hans (Jan) Pekk*. [Praha: s.n.], 1976.

BOLDAN, Kamil. *Záhada Kroniky Trojanské: Počátek českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, 2010. 66 s. ISBN 978-80-7050-580-9.

Časopis národního muzea. Historické muzeum. Praha: Orbis, 1976, roč. CXLV.

HORÁK, František. *Pět století českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1968. 250 s.

HORÁK, František. *Česká kniha v minulosti a její výzdoba*. Praha: František Novák, 1948. Naše poklady.

HOŘEC, Jaromír. *Počátky české knihy*. Praha: Votobia, 2003. ISBN 80-7220-127-1.

KAPR, Albert. *Johannes Gutenberg: Persönlichkeit und Leistung*. München: C.H. Beck, 1987. ISBN 3406315801.

KNEIDL, Pravoslav. *Spis o nových zemích a o Novém světě: faksimile a výklad plzeňského tisku Mikuláše Bakaláře z roku 1506*. Praha: Památník národního písemnictví, 1981. 189 s.

KNEIDL, Pravoslav. *Z historie evropské knihy: po stopách knih, knihtisku a knihoven*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0093-6.

KOHÚT, Leo. *Mikuláš Bakalár Štětina: štúdie a materiály o živote a diele slovenského prvotlačiaru v Plzni*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966. 151 s.

LÁBEK, Ladislav a Emanuel PETLAN. *Počátky českého knihtisku*. Plzeň: Grafika, 1948.

LÁBEK, Ladislav – PETLAN, Emanuel a Bořivoj ZMEK. *Plzeň, kolébka českého knihtisku: I. Plzeň v XV. století počátky českého knihtisku: II. vývoj knihtisku, starí plzeňští impressoři, plzeňské prvotisky: III. školení knihařského dorostu v Plzni*. Plzeň: plzeňští majitelé a faktoři knihtiskáren, 1940. 91 s.
Listy filologické. Praha: Jednota českých filosofů.

Minulostí Západočeského kraje: [sborník]. Plzeň: Krajské nakladatelství, 2012. ISSN 0544-3830.

Ročenka státního oblastního archivu v Plzni. Plzeň, Státní oblastní archiv v Plzni, 2008.
Tisk: Bílý slon, s.r.o. 2009.

Ročenka Státní knihovny ČSSR. Praha, Státní pedagogické nakladatelství. 1966.

SUCHÁ, Milada. *Pět století knižní kultury v Plzni: několik pohledů do historie knihy a tisku*. 1. vyd. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1968.

Strahovská knihovna: sborník památníku národního písemnictví. Praha: Památník národního písemnictví, 1976.

ŠMAHEL, František a Josef POLIŠENSKÝ (eds.). *Knihtisk a kniha v českých zemích od husitství do Bílé hory: sborník prací k 500. výročí českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: Academia, 1970.

ŠVÁB, Miloslav. *Jan Mantuán-Fencel jako typ českých tiskařů 15. a 16. století*. 1. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1970.

TOBOLKA, Zdeněk Václav. *Kniha: její vznik, vývoj a rozbor*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1949.

URBÁNKOVÁ, Emma. *Soupis prvotisků českého původu*. 1. vyd. Praha: Státní knihovna Československé socialistické republiky, 1986. Edice Sektoru služeb a speciálních oddělení.

URBÁNKOVÁ, Emma. *Prameny k prvotiskům českého původu: prameny a literatura k počátkům českého knihtisku*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1986.

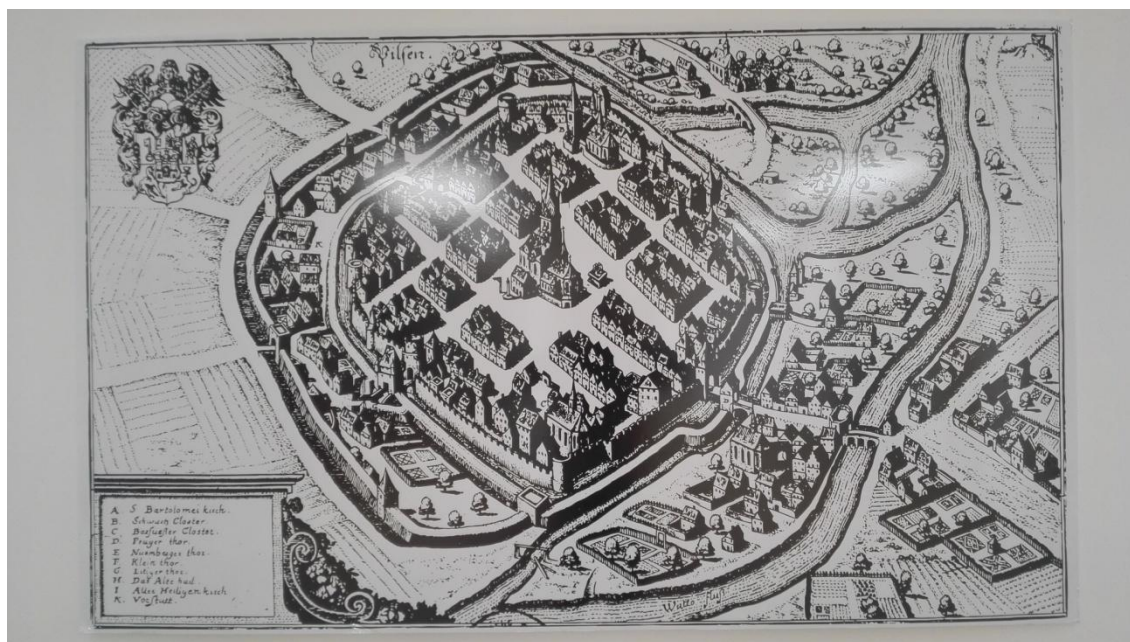
VIKTORA, Viktor. *Záblesky renesance: k projevům renesance v české literatuře se zřetelem k plzeňskému prostředí*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 2002. ISBN 80-7082-890-0.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006. 1350 s. ISBN 80-7277-312-7.

Resumé

Diese Bachelor-Arbeit behandelt sich über die älteste Epoche des Buchdruck in Pilsen. Zum Anfang beschreibt man der Erfindung des Buchdruck und ihres Prinzip. Dann kommt zu Historie des Stadt Pilsen, und vorsetzt solche Hypothesen, wovon könnte der Buchdruck zu Pilsen kommen. Dann beschäftigt es mit die älteste Inkunablen und hilf sich mit Studie von tschechische vordere Inkunablen-Forderin Emma Urbánková. Sie beschäftigt sich mit die Frage, in welche Folge wären die Drücken anfertigen. Dann vorstellen wir die Persönlichkeiten von die Druckern, die in Pilsen wirksam waren. Dazu kommt auch ein Verzeichnis von die Drucken, die sie da herausgeben hatten. Das Author gibt dazu auch ein Vergleichung die Buchdrückern, geradeso die Drücken.

Přílohy

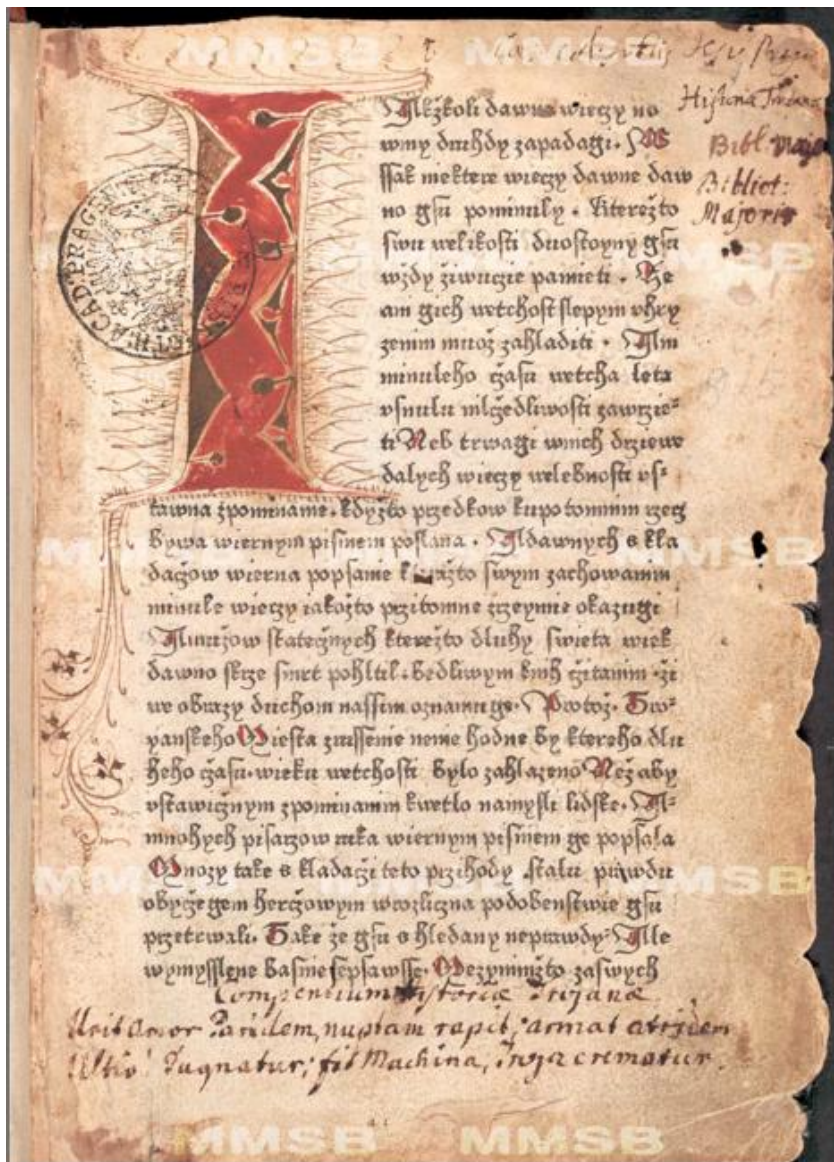

Mapa Plzně 15. století

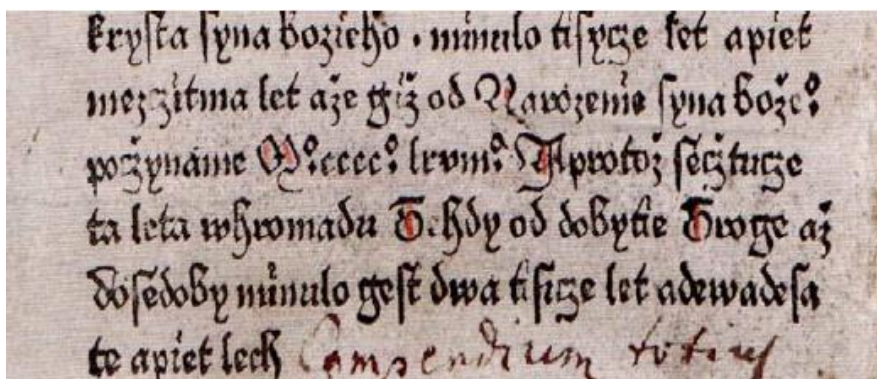

Pamětní deska na domě na rohu Smetanovy a Bezručovy ulice č.p. 56

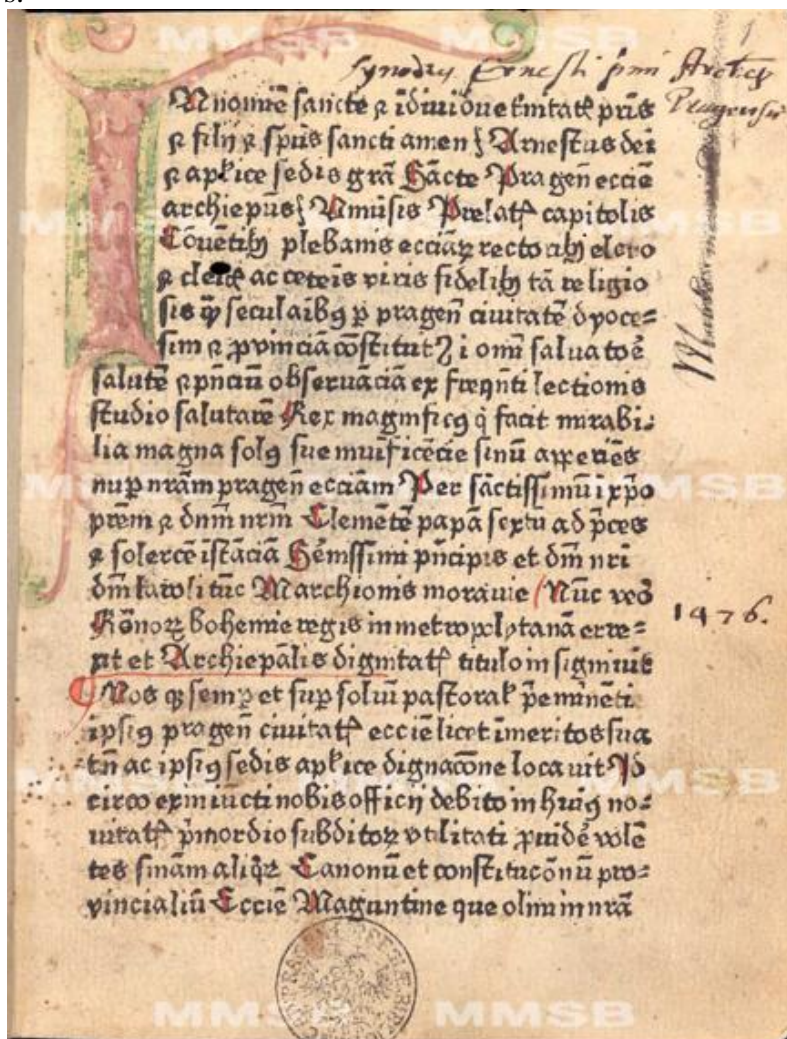

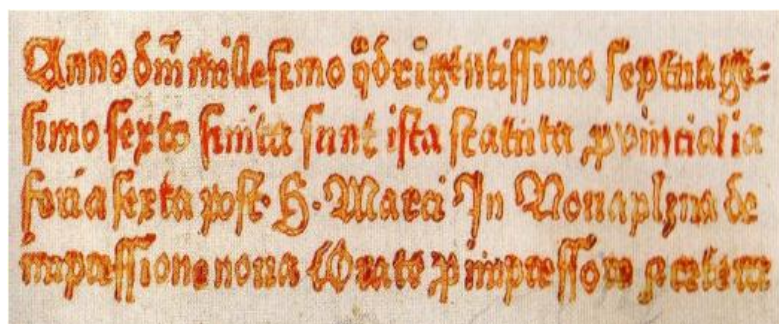
Kronika Trojanská, 1. strana. Dostupné z: www.manuscriptorium.com

Impressum s datací Kroniky Trojanské. BOLDAN, Kamil. Záhada

Statuta Arnošta z Pardubic. Dostupné z: www.manuscriptorium.com

Červeně tištěné impressum Statut Arnošta z Pardubic. BOLDAN, Kamil. Záhada Kroniky Trojánské: počátek českého knihtisku. Praha: Národní knihovna ČR, 2010. 66 s.

VLEVO: Signet Jana Mantuana s Plzeňským erbem v závěru tisku Rada zhovadilých zvierat. SUCHÁ, Milada. *Pět století knižní kultury v Plzni: několik pohledů do historie knihy a tisku Plzeň*: Státní vědecká knihovna, 1968. 63 s.

VPRAVO: Společný signet Mikuláše Bakaláře a Hieronyma Höltzla v minuci na rok 1506. VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod*. 1. vyd. Praha: Libri, 2006. 1350 s.

VLEVO:

Titulní strana Bakalářova prvotisku: Traktát o zemi svaté z roku 1498.

SUCHÁ, Milada. *Pět století knižní kultury v Plzni: několik pohledů do historie knihy a tisku*. Plzeň: Státní vědecká knihovna, 1968.

63

s.